

**Med fiskebåt i Norrtälje skärgård
Upplev skärgården när den är som vackrast !**

Havsfåglar, strandhugg på blomsterskär med orkideer

**Söndag 6 juni med buss från Stenhuset
kl 04.00 (Beräknad hemkomst ca 18.00)**

Medtag rejäl matsäck, varma kläder och regnställ.

Några platser kvar. Anmälan (som är bindande) senast 23 maj till Leif 360 54 eller Marianne 364 46. (Kostnad 150 kr för vuxna, 50 kr för barn under 15 år - betalas i bussen)

Ledare: Arne Persson 333 79

Innehåll:

Sid

3	Rädda Ängen ! Kampanj 1993	Tom Sävström
5	Ugglorna, markernas "sorkfällor"	Mikael Leppälampi
9	Aspbacken i Ramnäs	Evert Svensson
12	Fries'ka vindar och svarta storkar	Arne Persson
14	Skalbaggar i surahammarstrakten	Rune Widenfalk
16	Enen i bok och backe	Tom Sävström
17	Mysteriet vid Lergroparna	Harald Wederus
23	Sett och hört i markerna	Mikael Leppälampi

Naturskydds
föreningen SBF Surahammar

MERGUS

SPARVUGLA

MERGUS

nr 2
1993
Årg 4

KONTAKTBLAD FÖR
NATURSKYDDSFÖRENINGEN SBF
SURAHAMMAR

KOMMENTAREN

Biologisk mångfald är ord som vi allt oftare ser dyka upp i olika sammanhang, så också i Mergus. Det är ett uttryck som vi i Naturskyddsföreningen gärna vill ge ett innehåll.

Att bevara den biologiska mångfalden i Surahammars kommun är en fråga om, att träget väga in hänsyn till naturtyper och deras växter och djur i alla beslut vi fattar och alla verksamheter vi utövar. Det är att värna biotoper och arter på lång sikt och med respekt för våra barn och barnbarn

Hoten mot biologisk mångfald är många, men vi vill försöka se även möjligheterna. Mångfalden kan därför karakterisera vår förenings naturskyddsarbete. Från att hålla ett vakande öga på den lilla nagelörten i Elingbo backar till att påverka valet av tvättmedel till ortens hushåll.

Mångfald vill vi också bjuda på i det här numret av Mergus.

Trevlig lässtund !

Styrelsen

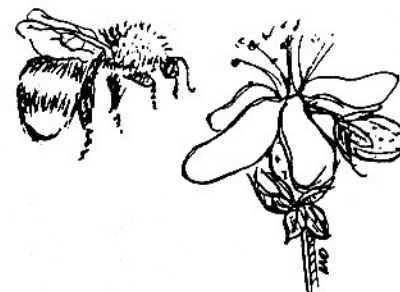
Naturskyddsföreningens styrelse:

Tom Sävström, ordf	337 29	Magnus Åhlen, ledamot	313 81
Marianne Svärd Nilsson, v ordf	364 46	Kjell Andersson, "	337 31
Mikael Leppälampi, sekr	315 24	J-I Tobiasson, "	360 34
Leif Åhlen, kassör	360 54	Johan Broliden, suppl	319 38

Omslag: Sparvuggla

Teckning, Mikael Leppälampi

Rädda ängen ! Kampanj 1993

Innevarande år slår Naturskyddsföreningen ett särskilt slag för att rädda våra ängar. Många lieblad kommer att vina över gräsvålen och föra traditionen med ängsskötsel och lieslätter vidare, från Skåne till Norrbotten. Ängens dag den 8 aug. blir Sveriges största slåttergille.

Intresset för ängsskötsel ökar glädjande nog och om inte vi i Naturskyddsföreningen slåss för ängens bevarande är den om några år ett minne blott. I vår förening är vi nu några entusiaster som funnit det meningsfullt med den arbetsgemenskap och tillfredsställelse som ängsskötsel ger. Första året var det rätt jobbigt, innan man fick in den rätta snitsen och "svingen" med orvet. Andra året var det tre gånger så roligt. Tredje året sex gånger roligare

I styrelsen har vi målsättningen att få med flera ungdomar i ängssköt-

selarbetet. Därför att vi tror på ungdomarna som ängsskötare och för att vi därmed borgar för en framtida kontinuitet i ängsskötseln. En riktigt skött äng tillhör en av våra rikaste biotoper, men också den mest hotade.

De arealer som vi hävdar i Muren är träd- och buskbärande hårdvallsäng. En hårdvallsäng kan också vara helt träd- och buskfri. Någon större sådan ursprunglig äng finns tyvärr inte längre kvar i Surahammars kommun.

Sedan finns det s k sidvallsäng, strandäng, slåttermader (som vid Gnien), som är våtmark och som får sin näring genom det slam som vårflodens översvämning för med sig. I förbifarten kan jag nämna, att Sveriges största idag hävdade kärrängsområde är Nötmyran i Västerfärnebo.

Du kanske har hört uttrycket

"Äng är åkers moder". det är ett uttryck som saknar innebörd för de flesta av oss, men som speglar en livsnödvändighet för våra förfäder. För ungefär 100 år sedan levde ju över 90% av befolkningen i vårt land av jordbruk. För att jorden skulle ge bra skördar var man tvungen att gödsla den. Gödseln fick man från de betesdjur man hade. Antalet djur en gård kunde föda berodde på hur mycket vinterfoder man kunde producera. Mängden vinterfoder i sin tur var beroende av hur stora och framförallt hur välskötta ängar man hade. Alltså, bra ängar → mycket vinterfoder → många djur → mycket gödsel → stor odlingsareal → mat till många personer. Livet i ett nötskal!

1992 utökade vi slåtterarealen i Muren och lät djuren därefter beta den slagna ängen. Efterbetet är positivt för florán på ängen, där djuren betar gräset som tillväxer i slutet av säsongen (aug - sept). De trampar också ner frön och blottlägger små jordtytor där nya växter får chansen att etablera sig.

Den 8 augusti behövs många starka armar på vår äng i Muren. Då tågar vi ut på ängen, med välslipade verktyg, kavlar upp skjortärmarna, svettas och gör vår plikt för kulturarvet och för den biologiska mångfalden. Vi ses i ängen!

Tom Sävström

ÄNGENS DAG

**Söndag 8 augusti
med Slåttergille i Skogsmuren**

Samling på ängen kl 09.00
(Vi brukar vara klara 14.00)

Medtag lie och/eller räfsa, gärna egen kaffekorg.

Föreningen bjuder på sallad av KRAV-märkta varor, rökt fårfiol, förtäring och andra trevliga inslag.

Musik av Sonia Serra med spelmän.

Välkomna till arbetsgemenskap och festglädje!
Kontaktpersoner: Tom Sävström (337 29) och Lennart Eriksson (358 64)

UGGLORNA Markernas "sorkfällor"

I Sverige häckar tio arter ugglor. Den minsta är sparvugglan, inte större än en domherre, den största är berguven, hela 70 cm hög. Alla tio har de någon gång setts eller hörts i Surahammars kommun. Nämnas kan att minervugglan häckade tillfälligt i Skåne på 1940-talet och att tornugglan är försvunnen ur vår fauna sedan ett par år tillbaka.

Kännetecknande för ugglorna är det stora huvudet, den korta halsen samt att de är rovfåglar som huvudsakligen jagar nattetid. Fjäderdräkten är yvig och mycket mjuk, vilket medför att de flyger helt ljudlöst. Honan och hanen ser lika ut, men sistnämnda är i regel något mindre. De platta, runda eller hjärtformade ögonkretsarna täcker de mycket stora och känsliga öronöppningarna. Ögonen, som är framåtriktade, är ej rörliga. För att kunna se åt olika håll, vrider ugglan hela huvudet.

Bytet utgörs främst av smågnagare (sorkar och möss)

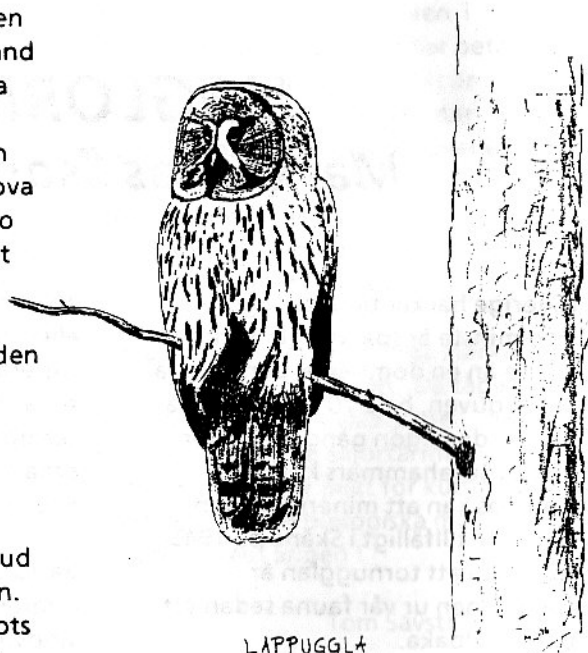
men också fåglar som sväljes hela eller i stora stycken. Antalet ugglor varierar starkt med tillgången på föda. Just i år verkar det vara ganska gott om smågnagare i markerna, varför man kan hoppas på en eller annan häckningsframgång.

Bästa tiden för att lyssna efter ugglor är under vårvintern, helst en vindstilla kväll med fullmåne. Men också nu i april och maj kan de vara ropaktiva, så en vårnatt i skogen är en fascinerande upplevelse, oavsett ugglorop.

BERGUV

Berguven är vår största uggle. Den var nästan försvunnen från vårt land för tio år sedan. Men efter många års framgångsrikt arbete med uppfödning och frisläppande, kan man nu åter få höra berguvens dova hoanden från reviren. Runt Virsbo är kanske de säkraste platserna att få höra uven, men den kan i stort sett dyka upp var som helst. I städernas hamnområden brukar den dra uppmärksamheten till sig.

LAPPUGGLA

Lappugglan är nästan lika stor som berguven. Den har stort huvud med tättsittande gulringade ögon. Saknar berguvens örontofsar. Trots sin storlek väger hon bara ett kilo mot uvens tre. Hon jagar gärna om dagen och är mycket orädd. Lappugglan är en norrlandsfågel men har på senare tid spridit sig söderut. I Gunnilbo häckade lappugglan 1991, för första gången i Västmanland. Det är den sydligaste häckningen av arten i landet. Vid årsskiftet sågs denna pampiga uggle vid Felingen i Virsbo.

Fjällugglan är den enda ugglan som är vit. Sitt tillhåll har den på fjällhedarna, högt ovan trädgränsen. Periodvis kan man se fjällugglan om vintrarna i sydligare trakter, när lämlarna i norr tryter. Få observationer finns av den i kommunen, den senaste 1987 vid Gnarp i Virsbo.

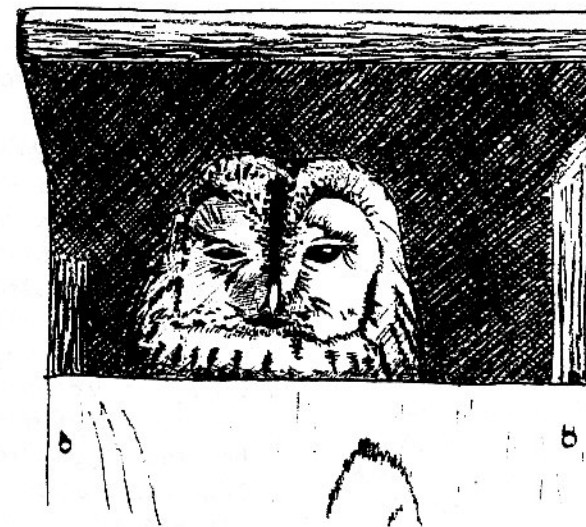
Slagugglan är storskogens och myrmarkernas uggle. Hon ser ut som kattugglan, med svarta ögon, men är betydligt större. Trakterna kring Möklinta och södra Dalälven är slagugglans närmaste tillhåll, där den är trogen reviret året om. Häckar i gamla höga "skorstensstubbar", men går gärna i stora holkar, särskilt som det börjar bli brist på högstubbar genom dagens högeffektiva skogsbruk. Revirlätet är dovt berguvlikt "vo-hå---vo-hå", med en kort mellanpaus. Vid stora Flyten i Virsbo har man hört slagugglan för några år sedan.

Jordugglan är den vanligaste ugglan norrut i landet. I flykten är jordugglan långvingad, grågul med stort "avskuret" huvud. Ansiktet är ljust med svart kring de gula ögonen. Hon tycker om att jaga över ängar och andra öppna platser. Har man tur kan man få se henne jaga på dagen. Vid Gniens öppna strand-ängar brukar hon ses varje vår.

Hornugglan trivs bäst i jordbruksbygd med omväxlande slätt och skog. Hon är lätt igenkännlig med sina långa örontofsar, likt en berguv i miniatyr. Hornugglan, som är en flyttfågel, tillbringar vintern i Mellaneuropa. Om vårnätterna kan man höra hanens dova, entoniga stötande "oh" från talldungar och

skogsbryn. Ungarnas mattiggarläte i försommarnatten är också lätt att känna igen, en sorgligt fallande, ständigt upprepande vissling, som hörs bra. Säkra platser att höra hornugglan på är i Lisjö, vid Gnien och Felingen.

Kattugglan med sitt askgråa ansikte och svarta ögon trivs bra bland våra herrgårdar och torp. Där kan hon hitta gamla ihåliga träd att häcka i, men godtar också holk. Lätet är ett nästan vibrerande hojtande, hääå--hå-hå-å-å-åå". Ungarnas tiggargläte är ett "psit" som hörs med några sekunders mellanrum, då de är utflugna ur boet. Vid Västsura, Lisjö och Seglingsberg kan man höra kattugglan.

KATTUGGLA

HÖKUGGLA

Hökugglan är dagaktiv och häckar i Norrland. Hon har ett ljust ansikte inramat av svart kant, ett hökligt tvärbandat bröst och lång stjärt. Om dagen sitter hon ofta på utkik, väl synlig i toppen på ett träd. Vissa år kan det bli invasion av hökugglor i våra trakter. 1983 upplevde vi en sådan, utan sin like. Många ugglor stannade kvar, etablerade revir och skred till och med till häckning. Ett par häckade så nära Sura som i den fina talldungen vid Gatstugan.

Pärlugglan är stor som en björktrast, har stort huvud och gula ögon. Fjäderdräkten är brun och beströdd med vita fläckar, "pärlor". Hon är en utpräglad skogs- och nattfågel. Låtet är en stötande ramsa "po-po-po...", som kan upprepas i timmar med korta pauser. För sin häckning är pärlugglan beroende av riklig smågnagartillgång och spillkråkans bobyggarkonst. Finns det ingen mat hoppar hon över häckningen.

Sparvugglan tillhör minstingen bland ugglor och kan ej förväxlas med någon annan. En gråbrun fågel med svavelgula ögon och blott 16 cm hög. Den är aktiv på dagen och sitter gärna högt i någon topp och viftar med den breda stjärten. Småfåglar i omgivningen brukar varna ljudligt vid åsynen av den lille men skicklige jägaren. I gryning och skymning kan man få höra sparvugglans rop, en kort vissling som upprepas hela tiden. Häckar företrädesvis i gran eller asp.

Vid Kohagen, Furnäs och Felingen brukar "den lille" ge sig till känna.

Mikael Leppälampi
Text och teckningar

Aspbacken i Ramnäs

Efter "pensionärsinträdet" 1977 har jag ägnat mycken tid åt historieläsning och undersökning omkring detta område, bl a höjdläget och gravskicket under olika tidsskeden. Efter att jag fått se den mäktiga stensträng om ca 50 meters längd, vilken löper i nord-sydlig riktning genom backen, var jag i början av 80-talet på det klara med att här fanns gravar från äldre tider. En sådan stensträng kan förekomma lite varstans vid hedentida gravfält, jämför de kristna griftegårdarnas bogårdsmurar !

En höstmorgon med frost tog jag en skärvsten från kanten av den större kullen i handen. Den lyste så vackert och gnistrade mer än dom andra. Jag antog att den tidigare varit utsatt för stark värme. Helt omedvetet, när jag höll stenen i handen, slog det mig att det rörde sig om ett gammalt bygdegravfält. Jag kände mig helt säker på detta och kallade därför åter på min kontakt vid Länsmuséet. Han kom men höll fast vid vad andra hade skrivit, att i Ramnäs har i stort sett ingen bebyggelse förekommit före brukens tillkomst.

Två varma julkvällar 1985 grävde vi, några medlemmar från hembygdsföreningen på ett ställe där metall-detektorn gav utslag.

På markytan fanns inga antydningar om någon grav. Men genast vi började gräva kom vi på större och mindre stenar. Vi kunde mycket lätt följa gamla schaktkanten av en rund grop. Diametern i markplanet var omkring en meter och avtog nedåt. Vi måste avbryta grävningen första kvällen på grund av en för stor sten.

Andra kvällen hade vi ett block med oss. Då fick vi upp den där stenen. Vi fortsatte att gräva ner omkring en ännu större sten. Från foten av denna, på ca 80 cm djup, fick vi upp slagg efter lågteknologiskt framställt järn. Detta måste vi tolka som en hälsning från de människor som utfört gravsättningen samt som nedlagda offer till den döde.

Stenen, som hade en plan undersida, var så stor att vi endast kunde vicka på den och ta ut lite av askan, som fanns under stenen. Askan lades i en påse. Därefter lades stenen tillbaka i ursprungligt läge och återfyllningen gjordes provisoriskt. Vi trodde att någon skulle anlitas för en fackmässigt utförd fortsatt utgrävning. Så har inte skett. Askan och slaggen har överlämnats till Länsmuséet, enligt överenskommelse.

År 1989 fick jag kontakt med Robert Sjöo, då arkeolog vid Länsmuséet,